

Удовиченко Ірина Віталіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент, проректор з науково-педагогічної та методичної роботи Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Коло наукових інтересів: екологічне виховання, технологія графіки, регіональна географія, профільне навчання, методика навчання географії, теорія та методика навчання й виховання, андрагогіка. Автор понад 150 наукових праць, учасниця більше як 200 науково-педагогічних заходів. Має нагрудний знак «Василь Сухомлинський», знак Відмінник освіти України, Почесну Грамоту Міністерства освіти і науки України; 9 сертифікатів міжнародного та 6 – всеукраїнського рівнів; 28 нагород (відзнак) міжнародного, всеукраїнського, обласного, міського рівнів.

e-mail: hafran@ukr.net

УДК 371.91

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УЧНІВ ГЕОГРАФІЇ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті висвітлено питання особливостей реалізації компетентісного підходу в процесі навчання учнів географії в загальноосвітніх закладах. Відображено окремі результати проведеного моніторингового дослідження реалізації компетентісного підходу в процесі навчання географії в загальноосвітніх навчальних закладах Путивльського та Тростянецького районів Сумської області. Проаналізовано умови ефективної реалізації компетентісного підходу в процесі навчання географії учителем у школі.

Ключові слова: компетентісний підхід; компетентісне навчання та викладання; компетентісно орієнтоване навчання.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство вимагає від школи підготовки випускників, здатних самостійно вирішувати життєво важливі завдання, бути соціально активними, усвідомлювати соціально-економічні події, критично мислити, використовувати набуті ними знання на практиці у вирішенні конкретних життєвих проблем [2].

З огляду на зазначене вище, усе більшого значення набуває компетентне навчання та викладання, а звідси – компетентісний підхід до викладання навчальних предметів, оскільки набуті у процесі навчання компетентності є індикаторами, що дають змогу визначити готовність учня-випускника до подальшого особистого розвитку та активної участі у житті суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку компетенцій, формування компетентностей, реалізації компетентісного підходу у навчанні та вихованні у своїх працях висвітлювали В. Байденко, Н. Бібік, Л. Ващенко, Є. Зеєр, І. Зимня, І. Зязюн, Н. Кузьміна, Т. Кушнір, А. Маркова, О. Локшина, В. Луговий, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, Л. Пуховська, О. Савченко, С. Трубачова, О. Хуторський та ін.; у процесі навчання географії – О. Надтока, Г. Попович, В. Саюк, О. Тімець, О. Топузов та інші.

Формулювання мети статті. Метою статті є аналіз ефективності реалізації компетентісного підходу в процесі навчання учнів географії в загальноосвітніх навчальних закладах на прикладі Путивльського та Тростянецького районів Сумської області.

Виклад основного матеріалу. Актуальність упровадження компетентнісного підходу до формування змісту освіти зазначено в Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти. Однією з його вимог щодо завдань вивчення географії є усвідомлення учнями практичної спрямованості географічних знань, доцільності використання їх у житті [1].

З метою аналізу ефективності реалізації компетентнісного підходу в процесі навчання географії в школі нами було проведено відповідне моніторингове дослідження в загальноосвітніх закладах Путивльського та Тростянецького районів Сумської області.

Для реалізації окресленої мети були поставлені наступні завдання: дослідити методичну складову діяльності заступників директорів загальноосвітніх навчальних закладів з питань компетентнісно зорієнтованого підходу до викладання; проаналізувати готовність учителів до впровадження компетентнісного підходу до навчання географії; виявити основні напрями роботи вчителів географії з формування компетентностей учнів засобами навчального предмета.

Дослідження проводилося методом анкетування заступників керівників загальноосвітніх навчальних закладів двох районів та учителів географії. Загальна кількість респондентів, що брала участь у дослідженні, становить 201 особу, із них: 18 (9 %) заступників директорів, 18 (9 %) учителів географії 18 загальноосвітніх навчальних закладів області (рис. 1). З опитаних заступників директорів: 54 % – спеціалісти «вищої кваліфікаційної категорії», 35 % – «спеціалісти I категорії». Кваліфікаційну категорію «спеціаліст» мають два заступники директора (11 %). Із загальної кількості 23 % опитаних мають педагогічний стаж роботи від 3 до 10 років; 35 % – від 11 до 20 років; 42 % – понад 20 років [3].

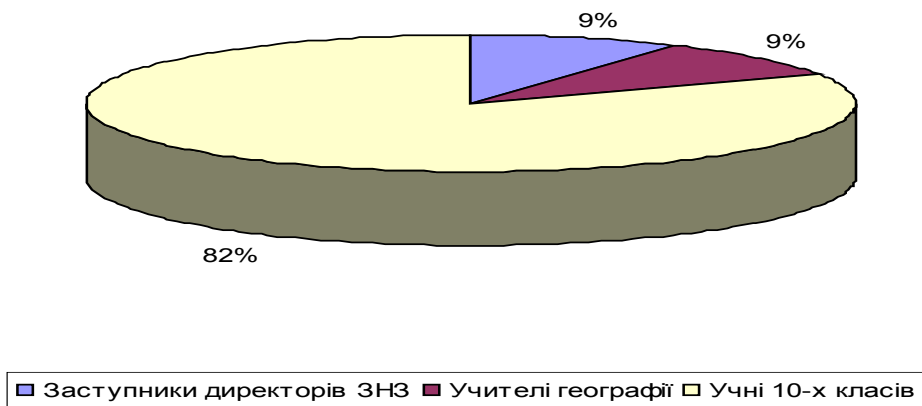
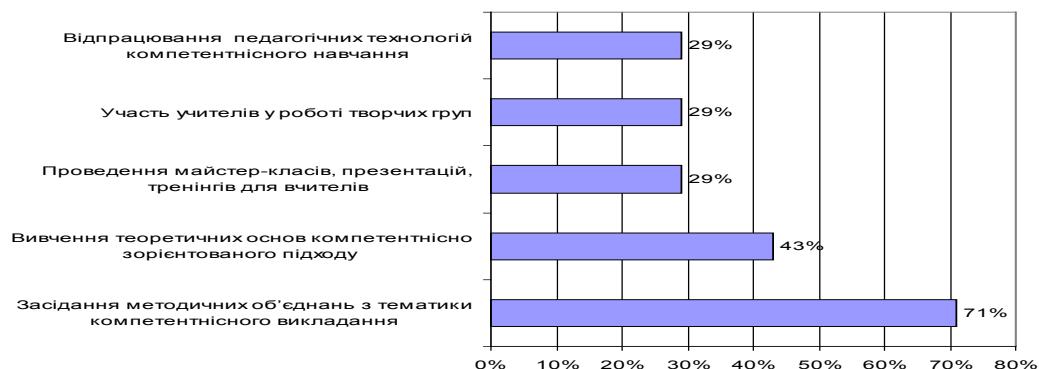

Рис. 1. Кількісний склад респондентів

За відповідями респондентів, з метою впровадження компетентнісного підходу до навчання за напрямом методичної роботи у закладах розглядалися такі питання: ознайомлення з літературою з проблем упровадження компетентнісного підходу до вивчення географії; вибір технологій та організаційних форм роботи з упровадження компетентнісного підходу; методи формування географічних компетентностей.

Як свідчить аналіз відповідей, у навчальних закладах проводять засідання тематичних методичних об'єднань, де розглядають питання розвитку навчальних компетенцій учнів, опановують знання теоретичних основ компетентнісно зорієнтованого підходу до викладання географії.

Однак такі форми методичної роботи, як майстер-класи, презентації, методичні тренінги, практикуми для вчителів з питань компетентнісного підходу до викладання предмета, підвищення самоосвітньої компетенції вчителів шляхом роботи у творчих групах, відпрацювання відповідних педагогічних технологій використовуються в одному з районів значно меншою мірою (рис. 2) [3].

Путівльський район

Тростянецький район

Рис. 2. Напрями науково-методичного супроводу здійснення компетентнісного підходу до навчання географії.

У більшості досліджених закладів існує практика узагальнення педагогічного досвіду з питань упровадження компетентнісного підходу до викладання навчальних дисциплін. З цією метою у 63 % досліджених загальноосвітніх навчальних закладів були створені та частково функціонують інформаційні банки даних. Проте, як зазначили заступники директорів, у 37 % навчальних закладів, де вони працюють, інформаційні банки даних так і не було створено [3].

За даними проведеного опитування, 24 % респондентів засвідчили повну забезпеченість методичними матеріалами з питань компетентнісного підходу до навчання географії; про часткову забезпеченість повідомили 64 % опитаних, а 12 % заступників директорів указали на повну відсутність відповідних матеріалів у закладі.

Серед позаурочних форм роботи з географії, які використовують учителі в навчальних закладах у процесі реалізації компетентнісного підходу, заступники директорів назвали такі: географічні олімпіади і турніри (100 %), конкурси (80 %), предметні гуртки (9 %), спецкурси (5 %), факультативи (5 %) (рис. 3) [3].

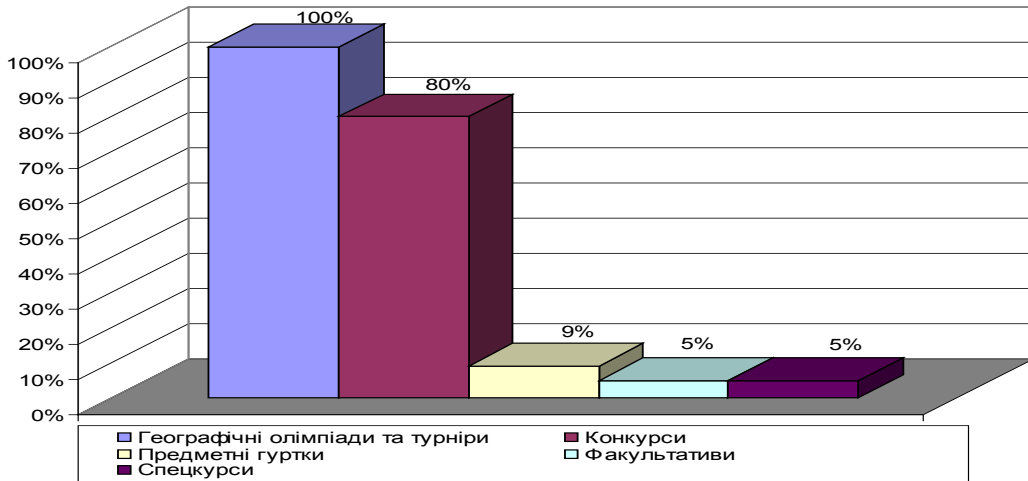

Рис. 3. Форми позаурочної роботи, що використовуються вчителями географії у процесі реалізації компетентнісного викладання предмета

Вивчення проблем підготовки педагогів до впровадження компетентнісно зорієнтованого підходу до навчання є одним із важливих завдань методичної роботи в школі. Проте третина респондентів (35 %) повідомила про відсутність у закладах діагностики інформаційних потреб педагогів із зазначеного вище питання.

Серед проблем, які виникають під час впровадження компетентнісного викладання географії, заступники директорів навчальних закладів назвали такі: проблеми матеріально-технічного забезпечення та відсутність мотивації й інтересу учнів. Проблему становить і недостатня забезпеченість закладів сучасними електронними засобами навчального призначення (ЕЗНП), без яких ефективно впровадити компетентнісне навчання неможливо. За оцінкою респондентів (71 %), заклади забезпечені указаними засобами на середньому рівні.

Компетентнісний підхід в освіті є відповіддю на вимоги часу. Він потребує від учнів уміння оперативно та гнучко адаптуватися до нових вимог, застосовувати свої знання у вирішенні нестандартних ситуацій, а від учителів – уміння правильно організувати навчальну діяльність школярів, ефективно управляти нею.

З метою дослідження готовності педагогів до впровадження компетентнісного підходу було також проведено анкетування вчителів географії, більшість яких є спеціалістами першої та вищої кваліфікаційної категорії (78 %) зі стажем педагогічної роботи понад 10 років.

Рівень своєї готовності з реалізації компетентнісного підходу до викладання географії 51 % учителів вважають високим, 45 % респондентів – середнім, а 4 % – низьким. Ця оцінка дещо відрізняється від відповідей на аналогічне запитання, поставлене заступникам директорів досліджених закладів. Так, 66 % опитаних заступників директорів оцінили готовність учителів до компетентнісно зорієнтованого навчання середнім рівнем, 34 % – високим (рис. 4) [3].

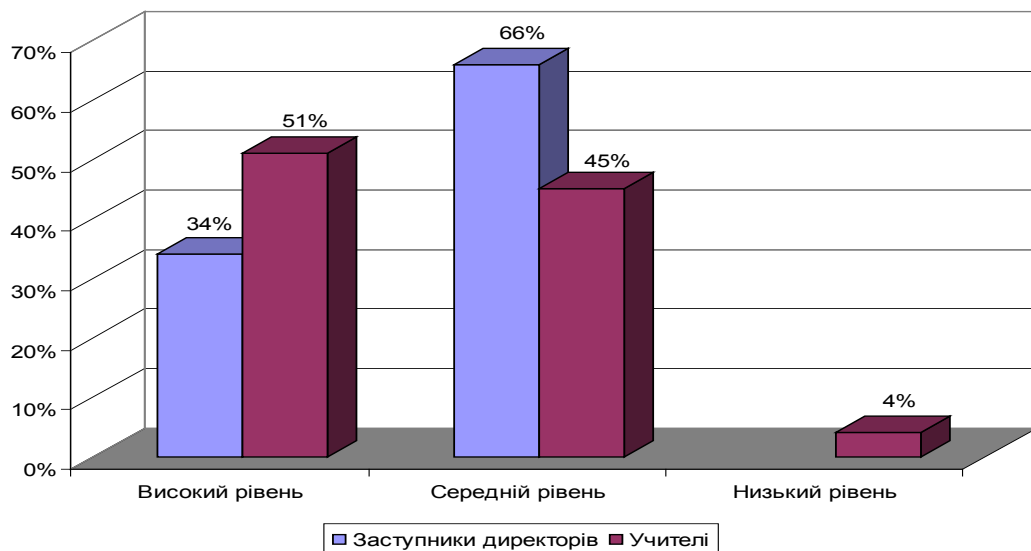

Рис. 4. Рівень готовності вчителів до реалізації компетентнісного навчання

Як повідомили респонденти-вчителі, з метою розширення знань педагогів з питань упровадження компетентнісного підходу до викладання географії, у навчальних закладах застосовуються такі форми методичної роботи: засідання методичних об'єднань; майстер-класи, тренінги; робота творчих груп учителів, школи молодого вчителя; групові та індивідуальні консультації, Інтернет-конференції (табл. 1) [3].

Таблиця 1

Форми методичної роботи з компетентнісного навчання, які реалізовані в досліджених закладах

Форми методичної роботи	Кількість відповідей (у %)
Засідання методичних об'єднань	100
Майстер-класи, тренінги	49
Робота творчих груп учителів	45
Групові та індивідуальні консультації для педагогічних працівників	38
Школи молодого вчителя	24
Школи педагогічної майстерності	18
Інтернет-конференції	14

За відповідями респондентів, під час засідань методичних об'єднань, розглядалися такі питання: ознайомлення з літературою з проблем упровадження компетентнісного підходу до навчання географії (86 %), вибір технологій та організаційних форм роботи з упровадження компетентнісного підходу (65 %), методи формування географічних компетентностей (64 %).

Компетентнісний підхід до викладання навчальних дисциплін, на нашу думку, має увійти до педагогічної практики кожного вчителя. Таким чином, одним із завдань навчальних закладів є забезпечення педагогів достатньою кількістю методичних матеріалів, які б допомогли вчителям

ефективно займатися самоосвітою та саморозвитком у зазначеному вище напрямі. Як засвідчило опитування вчителів, цими матеріалами забезпечені досліджені заклади здебільшого частково (63 % відповідей респондентів). Про повну забезпеченість повідомили лише 37 % опитаних.

Розвиток як загальних, так і предметних (галузевих) компетенцій ґрунтується на певних уміннях, знаннях, навичках, особистій продуктивній діяльності учнів, критичному осмисленні ними набутого життєвого досвіду. Отже, важливим чинником упровадження компетентнісного викладання географії є правильний вибір базових технологій і методів навчання (рис. 5) [3].

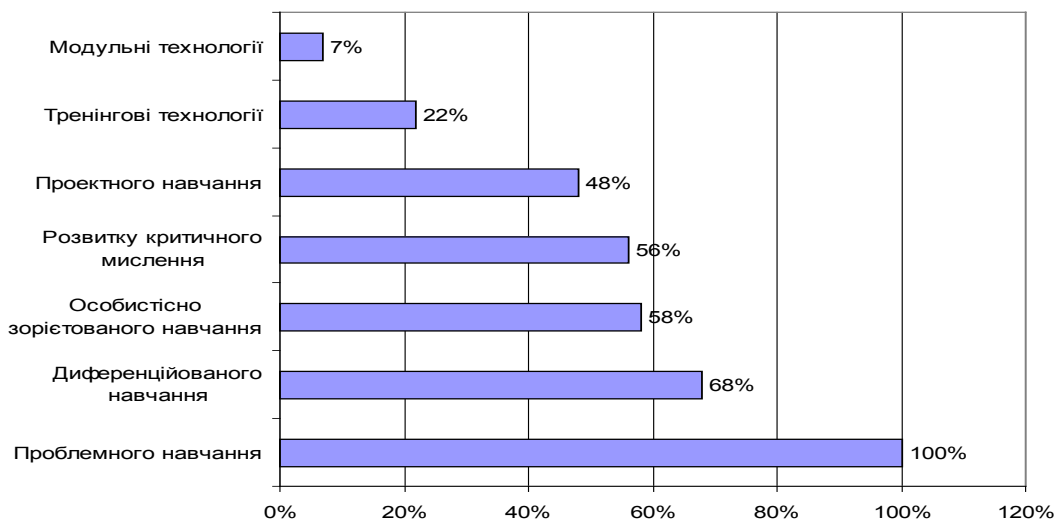

Рис. 5. Базові технології компетентнісно зорієтованого навчання, які використовуються вчителями географії

З метою упровадження компетентнісного навчання, учителі застосовують: роботу учнів у групах (100 %), самостійну роботу (56 %), проведення нестандартних уроків (65 %), навчальні дискусії (43 %), інтеграцію з іншими навчальними предметами (35 %), ділові та розвивальні ігри (14 %). Для здійснення контролю знань учителі, переважно, застосовують тести (87 %), навчальні проекти (65 %), проблемно-пошукові завдання (62%), контрольні запитання (53 %).

Своїми найбільшими проблемами на шляху впровадження компетентнісного підходу учителі вважають недостатність матеріально-технічного забезпечення (72 % відповідей), відсутність мотивації та інтересу учнів (33 %), обмеженість часу для конструювання, розробки тематичних дидактичних матеріалів (30 %) [3].

Відсутність приладів та географічного обладнання можна частково компенсувати застосуванням Інтернет-ресурсів, використанням електронних засобів навчального призначення (ЕЗНП). Однак про систематичне їх використання не повідомив жоден з опитаних учителів. Переважна більшість (80 %) респондентів застосовують ці засоби епізодично за потребою; лише 20 % опитаних указали на використання наявних у закладах ЕЗНП у повному обсязі та особисту зацікавленість в удосконаленні форм та методів роботи з ними.

Більшість педагогів (65 %) на своїх уроках застосовують різноманітні пам'ятки, плани, інструктивні картки. У якості наочного матеріалу вчителі використовують також роздатковий матеріал географічного змісту (51 %). Третина опитаних учнів вказала, що на уроках здійснюється аналіз життєвих ситуацій (39 % відповідей), проводяться рольові ігри (18 %), тобто активні методи навчання використовуються не досить часто [3].

Варто зазначити, що школярі позитивним фактором навчання вважають створену педагогом на уроці доброзичливу атмосферу (40 %) та особистісні риси вчителя (34 %).

Лише 16 % респондентів відзначили як позитивну мотивацію до навчання добре обладнаний навчальний кабінет.

Як свідчать відповіді учнів, на уроках географії вчитель найчастіше виступає транслятором інформації (лектором) (60 % відповідей), консультантом (54 %), а для значно меншої кількості респондентів – тренером (19 %) та контролером (6 %) [3].

Від ступеня оволодіння вчителем арсеналом засобів запровадження компетентнісного підходу до навчання залежить і рівень сформованості компетентностей учнів.

Висновки. Результати проведеного моніторингового дослідження дають змогу зробити висновок, що з метою впровадження компетентнісного підходу до навчання та викладання за напрямом методичної роботи закладів Путивльського та Тростянецького районів Сумської області проводяться засідання предметних методичних об'єднань, присвячені проблемам формуванню навчальних компетенцій учнів, зокрема формуванню теоретичних основ компетентнісно зорієнтованого підходу в процесі вивчення географії. Проте такі форми методичної роботи, як майстер-класи, презентації, методичні тренінги, практикуми для вчителів з питань компетентнісного підходу до викладання предмета, підвищення самоосвітньої компетенції вчителів шляхом роботи у творчих групах, відпрацювання відповідних педагогічних технологій використовуються значно меншою мірою.

Відсутність у закладах діагностики інформаційних потреб педагогів з питань упровадження компетентнісно зорієнтованого підходу до викладання навчальних предметів є причиною несвоєчасного надання методичної допомоги, дидактичних прогалин в опитаних педагогів.

Діяльнісний підхід, з метою розвитку пізнавальної мотивації учнів у процесі компетентнісного навчання, обрали 29 % респондентів, що свідчить про низький рівень методичної творчості та здатності до конструювання вчителів.

Жоден із опитаних учителів не вказав на використання наявних у закладах електронних засобів навчального призначення у повному обсязі та особисту зацікавленість щодо удосконалення форм та методів роботи з ними.

Стосовно учнів, на яких і спрямовані освітні послуги, то переважна їх більшість (87 %) зазначила, що інформацію про сфери застосування географічних знань вони отримують від учителя географії, значна кількість учнів (28 %) в якості джерела зазначеної вище інформації називають шкільний підручник. А це висуває певні вимоги до сучасного вчителя у контексті реалізації компетентнісного підходу в процесі викладання та навчання географії в загальноосвітніх навчальних закладах, такі як постійний саморозвиток, підвищення власного фахового рівня, творчий підхід до викладання навчального предмета, здатність до конструювання, компетентнісно зорієнтоване навчання [4].

З огляду на зазначене вище, перспективами подальших розвідок за означеним напрямом є дослідження рівня сформованості базових та предметних компетентностей учнів 10-х класів загальноосвітніх навчальних закладів та чинників, що впливають на розвиток предметних компетенцій учнів.

Використані джерела

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Географія та основи економіки в школі. – 2004. – № 2. – С. 2–7.
2. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2005. – 448 с.
3. Моніторинг якості освіти в загальноосвітніх навчальних закладах Сумської області: Інформаційно-аналітичний бюлетень. – Суми : НВВ СОШПО, 2017. – 142 с.
4. Удовиченко І. В. Потенціал сучасних інноваційних та інтерактивних технологій у формуванні особистості школяра на уроках географії / І. В. Удовиченко, В. В. Наумко // Педагогічна Сумщина. – Суми : Нота Бене, 2003. – № 1. – С. 31–34.

References

1. Dergavnui standart bazovoi i povnoi zagalnoi serednoi osvitu // Geografia ta osnovu ekonomiki v chkoli. – 2004. – № 2. – S. 2–7.
2. Kremen V. G. Osvita i nauka v Ukraini – innovashiini aspektu. Strategia. Realizashia. Rezultati / V. G. Kremen. – K. : Gramota, 2005. – 448 s.
3. Monitoring aikosti osvitu v zagalnoosvitnich navchalnuch zakladach Sumskoi oblasti: Informachiino-analitichnui buleten. – Sumu : NVV SOIPPO, 2017. – 142 s.
4. Udovichenko I. V. Potencial suchasnuch innovashiinuch ta interaktivnuch tehnologii u chormuvanni osobustosti chkolara na urokach geograchii / I. V. Udovichenko, V. V. Naumko // Pedagogichna Sumchina. – Sumu : Nota Bene, 2003. – № 1. – S. 31–34.

Удовиченко И. В., кандидат педагогических наук, доцент, проректор по научно-педагогической и методической работе Сумского областного института последипломного педагогического образования

РЕАЛИЗАЦИЯ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ГЕОГРАФИИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

В статье освещены вопросы особенностей реализации компетентностного подхода в процессе обучения географии в общеобразовательных заведениях. Отображены отдельные результаты проведенного мониторингового исследования особенностей реализации компетентностного подхода в процессе обучения географии в общеобразовательных заведениях Путивльского и Тростянецкого районов Сумской области. Проанализированы условия эффективной реализации компетентностного подхода в процессе обучения географии учителем в школе.

Ключевые слова: компетентностный подход; компетентностное обучение и преподавание; компетентностно ориентированное обучение.

Udovichenko I., Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D.), Docent, Vice-Rector of scientific-pedagogical and methodical work at the Sumy Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education

THE REALIZATION OF COMPETENCE APPROACH IN THE PROCESS OF TEACHING GEOGRAPHY IN GENERAL EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

Modern society demands from school to train graduates able to solve independently vital tasks, to be socially active, to understand social-economic events, to think critically, to use their knowledge in practice in solving specific life problems.

Competency approach in education is the response to time requirements. It demands the ability of students to adapt quickly and flexibly to new requirements, apply their knowledge in solving non-standard situations, and from teachers – the ability to organize properly students' learning activities and effectively manage it.

With this in mind, competent training and teaching are becoming more and more important, hence, competent approach to teaching subjects, since, acquired in the process of learning competencies are indicators, that determine the readiness of graduate student for further personal development and active participation in life of society.

The article deals with the specifics of implementation of competence approach in the process of teaching geography in general educational establishments. Several results of monitoring research on the specifics of teaching geography in general educational establishments of Putivl and Trostyanets districts of Sumy region are shown. The conditions of effective implementation of competence approach in the process of teaching geography by school teacher are analyzed.

Keywords: competence approach; competence training and teaching; competence-oriented training.